

AFRYKATYZACJA PALATALNEGO *r' W NAZWACH MIEJSCOWYCH I TERENOWYCH POMORZA ZACHODNIEGO

Słowa tematyczne: afrykazyzacja *r', silna wymowa sonantów, wymowa nieakomodująca, toponimy, zachodnie i wschodnie dialekty lechickie, typologia dialektów słowiańskich

Charakterystyczna dla polskiego języka literackiego zmiana *r' > *r^ǣ > ř > ž/š przed samogłoskami rzędu przedniego i przed *j (np. *rzeka* wymawiane jako *žeka* < *r^ǣka; *morze* wymawiane jako *može* < *morje czy *pšet* < *pred^ǣ < *per^ǣ) w dawnych słowiańskich dialektach Pomorza Zachodniego — według załączonej mapki — została ograniczona do obszarów sąsiadujących z dialektami słowińsko-kaszubskimi na wschodzie oraz zawężona do terenów bliskich gwarom polskim na południu tego obszaru, zob. JPPZ, mapa 18 — dla zapisów nazw miejscowości. Prezentowany materiał pochodzi nie tylko z zapisów nazw miejscowości tego terenu, lecz uzupełniony został o przekazy nazw terenowych Pomorza zawierające elementy słowiańskie (według opublikowanego słownika NTPZ I, II). Biały obszar na mapie zawiera dokumentację nazw, w których afrykazyzacja palatalnego *r' nie nastąpiła, np. w n. m. *Tribethou*, *Treptow* 1176–80, *Trepetow* 1208, dziś Trzebiatów nad Regą PomSz 55 (: n. os. *Treběť : *Trzebiemysł* : *trzebić*), n. ter. *Rietznitz* 1846 błoto koło Rychówka na płd.-zach. od Białogardu NTPZ II 59 (: *rěč^ǣnica : *rzeczny*, *rzeka*). Dla potrzeb tego artykułu ich przytaczanie jest zbędne.

Samo zjawisko afrykazyzacji *r' > *r^ǣ > ř jest, podobnie jak inne palatalizacje, wynikiem akomodacyjnej wymowy r > r' przed samogłoskami rzędu przedniego. W tej pozycji powstaje palatalne r', w którym jako palatalny transjent wydziela się koartykulacyjne ž (czyli *r^ǣ). Po stwardnieniu *r^ǣ > r^ǣ sonant ten może w dialektach polskich ewoluować, gdy po zaniku zwarcia/wibracji r pozostaje tylko szczelinowe ž, które w polszczyźnie pisanej oddaje znak rz wymawiany jako ž/š, np. *rzeka* — w wymowie *žeka* (< *r^ǣka), *przez* — w wymowie *pšes*. W większości dawnych słowiańskich gwar zachodniopomorskich, także na tzw. Pomorzu

Przednim, w Meklemburgii¹ i w dawnych słowiańskich gwarach połabskich, które zachowują *r/*r'*, afryktywizacja typu polskiego nie zachodzi. Tylko na pograniczu kaszubsko-słowińskim i polskim pojawia się *ř < *r'*. Cały proces afryktywizacji wpisuje się w zjawisko akomodacji spółgłosek do sąsiednich samogłosek przednich, por. przy innych spółgłoskach pol. gw. *pśiwo < piwo*, *mniaso < miasto* itp. (z innymi transjentami — tutaj *ś, ŋ*).

Sam proces zapoczątkowany został w późnej prasłowiańszczyźnie w czasie tzw. I palatalizacji **k', g', x'* na **k^ś, *g^ś, *x^ś*, co — po stwardnieniu i zaniku zwarecia przy **g'* (podobnie jak przy *r'* w języku polskim) — dało w rezultacie dzisiejsze *č, ž, š*, np. *řączka (< *rǫk-ьka) : řeka; žyć : lit. gyti, z pie. *g^uih₃-ti Smoczyński 184 'żyć', por. na stopniu pełnym pol. *goić się* 'ożywać na nowo', *móždżek : móżg; szedł < *šьdlь : chodzić* (na innym stopniu wokalizmu Boryś 64). W języku polskim podobnej afryktywizacji ulegało także palatalne **t' i d'*, por. *ciotka, dziadek < *tetьka, *dědьkь* (zob. przypis 3).*

W przypadku zmiany *r^z > ž* dochodzi także do zmiany jakościowej spółgłoski, gdyż sonant (spółgłoska półotwarta, zwykle dźwięczna, poza niektórymi pozycjami²) zmienia się w obstruent (nie w sonant), który w otoczeniu spółgłosek bezdźwięcznych łatwo ulega ubezdźwięcznieniu do *š*.

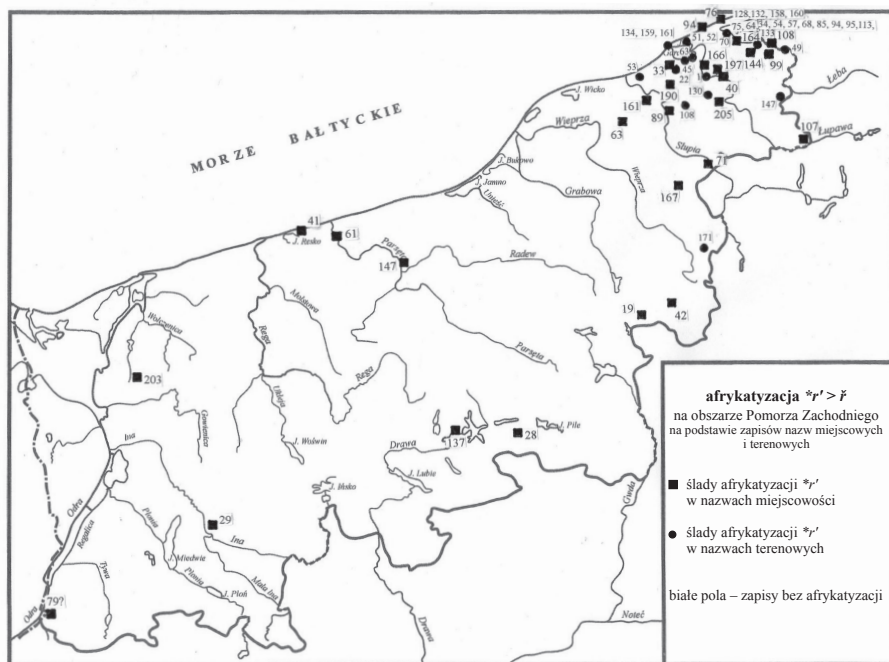
Na Pomorzu Zachodnim zakresy zmiany **r' > ř* wygasają od granicy kaszubsko-słowińskiej w kierunku zachodnim (zob. załączoną mapkę) i są terytorialnie mniejsze od obserwowanych na tym obszarze zmian **t' > *t^ś > č/c* oraz od afryktywizacji **d' > *d^ś > ž/dz*, np. w n. m. *Mallenzin 1755 (: *Maleta, por. mały) JPPZ 111* czy w n. m. *Glötzin 1614 (: glód) JPPZ 115³*. Zmiany **r' > ř* są też szerzej poświadczone w nazwach miejscowości (oznaczonych na mapce kwadratami) niż w nazwach terenowych (oznaczonych kółkami). Pola białe na mapie wskazują na brak na tym obszarze afryktywizacji **r'* w przekazach dawnych słowiańskich nazw miejscowości i nazw terenowych.

Jak widać, na Pomorzu Zachodnim przeważają zapisy bez afryktywizacji, czyli **r' > r* (jak również w mniejszym stopniu **t' > t, *d' > d*). Świadczą one nie tylko o wpływie substytucji niemieckich, pomijających często drugą część złożonej wymowy słowiańskich spółgłosek palatalnych *r^z, (t^ś, d^ś)*, lecz mówią także o szerzeniu się w dawnych słowiańskich gwarach pomorskich wymowy nieakomodacyjnej, czyli takiej, jaka panuje np. w bułg. *řek'a* 'rzeka' (z twardym *r* przed *e*), *t'etka* 'ciotka', *det'e* 'dziecie' (< **rěka, *tetьka, *dětę*). Według większości zachodniopomorskich przekazów po welarnym *r, t, d* następuje samogłoska przednia, np. *e* (różnego pochodzenia, np. z nieprzegłoszonego **ě* lub rozłożonego

¹ Zob. też Jeżowa (1962, s. 107–109).

² Takie bezdźwięczne, wygłosowe *-r* obserwuje się w szybkiej wymowie *v'atr* obok poprawnej *v'atr* i gwarowej *v'ater ot Tater*, gdzie wstawione *e* częściowo takiemu ubezdźwięcznieniu zapobiega.

³ Por. Duma, w druku.

* ϵ > em/n) bez strefy przejściowej, bo bez zapisanego transjentu palatalnego, np. *j*, *ś*, *ź* lub innego. Transjent taki występuje np. w ros. wymowie *měня* jako *t'jot'ja* (z przegłoszonym *e* > *jo* pod akcentem), w pol. *ciocia* wymawiane jako *tʰotʰa* z możliwym dodatkowym transjentem *j* (*tʰjotʰa* w niektórych polskich dialektach kresowych) itp.

Polska gramatyka historyczna (GHJP 148–150) powstanie palatalnego transjentu po palatalnym *r' (*ż', *ś') datuje na wiek XIII na podstawie zapisów *r' jako *rs*, *rsz*, *rz*, zaś utratę palatalności transjentu datuje na wieki XVI–XVII. Utożsamienie dawnego palatalnego *r' > r^z (z zanikiem sonantu na rzecz *ż*, *ś*, a więc wymowa np. *žeka*, *pšy* 'rzeka', 'przy') „pochodzą z początku XV w. z obszaru Wielkopolski”⁴.

W dokumentacji *r' > r^z z badanego obszaru Pomorza Zachodniego wyjątkowe są tylko zapisy przez ř pochodzące z gramatyki i słownika słowińskiego Friedricha Lorentza. Występują tu bowiem konsekwentne zapisy gwarowe, odzwierciedlające żywą jeszcze na początku XX wieku wymowę oddającą zmianę *r', *t', *d', > ř', *ć, *ž', np. *řěka* 'rzeka', *přěpjsali* 'przepisali', *přĩnkã* : *parzyć*

⁴ Por. Długosz-Kurczabowa, Dubisz (2006, s. 146).

SlovG 186, 218, 193; *bjic* 'bić' < *biti; *blǫžec* 'błądzić' < *blōditi SlovW 39, 50 z późniejszym kaszubsko-słowińskim stwardnieniem *ć* > *c*, *ǰ* > *z*, por. kasz. *b'ic* 'bić'; *zëk* 'dzik' Sychta I 110, 261.

Zapisy słowińskich nazw miejscowości Pomorza Zachodniego zawierające ślady afryktywizacji **r'* > *ř* podaję za opracowaniem JPPZ 119–125, z kierunku zachodniego na wschód z zachowaniem numeracji zastosowanej w tej publikacji. W nawiasach wskazano najbliższe polskie odpowiedniki wyrazowe. Nie oddają one zatem precyzyjnej etymologii nazwy: **79** *Merzekow*, *Marsekow* 1347 (jeśli od n. os. *Mierzek : *mierzyć*, a nie od *Marzek : *marznąć*)⁵ JPPZ 121; **203** *Zabersowe* 1321 (: *zabierać*) JPPZ 125; **29** *Thumercelize* 1269, *Tumerzelice* 1270 (: *domierzać*) JPPZ 120; **41** *Duirin* 1270, *Dwiczin*, *Dwyzin* 1270 (: *drzwi*) JPPZ 120; **61** *Colbrech* 1124, wyjątkowe *Kolbrzega* 1659–65 (dokument polski) JPPZ 121; **147** *Zmogozewic* 1227, *Smogorouiz* 1276 (: *smogórz* 'torf') JPPZ 123; **137** *Repekowe* 1321, *Rzepow* 1579 (: *rzepka*, *rzepa*) JPPZ 123; **28** *Dobrzicz* 1564–65, *Dobberitz* 1779–85 (: *dobry* suf. *-*ic-*) JPPZ 120; **19** *Brzeznice* 1565, *Brieseninitz* XIX w. (: *brzoza*) JPPZ 120; **42** *Zwyrnsno* 1374 (: *drzwi*) JPPZ 120; **167** *Czuchertze* 1518, *Czucherze* 1577 (: n. os. *Suchor(z)a* : *suchy*) JPPZ 124; **63** *Commersin* 1505 (: *komora* 'izba', suf. *-*in-*) JPPZ 121; **71** *Crin* 1266, *Schina* 1275 (: *skrzynia*) JPPZ 121; **89** *Neddersin* 1563 (: *nie darzyć*) JPPZ 122; **161** *Strelen* 1270, *Střieläno* XX w. (: *strzala*) JPPZ 124; **190** *Wressou* 1285, *Vřesce* XX w. (: *wrzos*) JPPZ 125; **205** *Sagerck* 1440, *Zagořeca* XX w. (: *za górą*, suf. -*ica*); **33** *Drzon* 1819 (: *dereń*, *drzon*) JPPZ 120; **40** *Dresow* 1534, *Dřiežovo* XX w. (por. *drzazga*) JPPZ 120; **197** *Virchenzyn* 1486, *Vjeřxuocäno* XX w. (: *wierzch*) JPPZ 125; **166** *Stregonke* XX w., *Střägoŭnk* XX w. (: *strzyga*) JPPZ 124; **94** *Parzuskow* 1779–85 (: *parzyć*) JPPZ 122; **76** *Křiž* XX w. (: *krzyż*) JPPZ 121; **164** *Strelow* XX w., *Střelovo* XX w. (: *strzala*) JPPZ 124; **144** *Zurzino* 1281 (: *skóra*, suf. -*ino*) JPPZ 123; **99** *Przebandowo* 1408, *Prebbentow* 1430 (: n. os. *Przebąd*) JPPZ 122; **108** *Prewoz* 1229, *Przeuosz* 1333 (: *przewóz*) JPPZ 122; **107** *Przerette* XIX w. (: *przeryte*) JPPZ 122.

Zapisy z zaznaczoną afryktywizacją **r'* w nazwach terenowych Pomorza Zachodniego pochodzą z opracowania NTPZ i zachowują numerację, jaka im została przypisana na mapie w przyszłej publikacji o słowińskim i przedśłowińskim nazewnictwie tego obszaru. W nawiasie podawane jest odniesienie do wyrazów polskich i dalej lokalizacja nazwy w NTPZ I, II: **171** *Starzisch Wiese* XX w. (: *starzec*) NTPZ II 84; **53** *Grzada* 1836 (: *grzęda*) NTPZ I 132; **130** *Prschemecka* XX w. (: n. os. *Przemek*) NTPZ II 42; **22** *Die Brzesen* 1836 (: *brzoza*) NTPZ

⁵ Por. n. os. *Mrozek* SSNO i dzisiejszą *Mrózek* (: *mródz*) w fonetyce pomorskiej bez metatezy *tárt. W pierwszym zapisie zmiana *ar > *er*, por. *poderla* 'podarla' i in. DejnaA, mapa 48 oraz dla Pomorza Zachodniego JPPZ mapa 14. Dziś wieś zaginiona koło miasta Widuchowa, zob. PomSz 43.

I 71; **45** *Drzon* XX w. (: *dereń, drzon*) NTPZ I 106; **108** *Neiderzin* XX w. (: n. os. *Niedari*, mniej pewne od *Niedzierz, suf. *-in-*) NTPZ I 280; **63** *Grävuorjoc* XX w. (: *grzywa*) NTPZ I 133; **1** *Vqdřejc* XX w. (: *Andrzej*) NTPZ I 39; **51** *Gřäba* XX w. (: kasz. *gřeba* 'pagórek') NTPZ I 131; **52** *Grohnda* 1926, *Gřada* XX w. (: *grzęda*) NTPZ I 132; **134** *Přecaŕk* XX w. (: *przecięty*) NTPZ II 43; **159** *Rzeschke* 1837 (: *rzcza*) NTPZ II 59; **161** *Setschke* XX w. (: *rzcza* — inny wariant zapisu nazwy 159) NTPZ II 59; **70** *Kuořeń* XX w. (: *korzeń*) NTPZ I 197; **75** *Křienuška* XX w. (: *krzemień*, kasz. *křem* z uproszczeniem palatalnego **m̃* > **m̃ⁱ* > *n*) NTPZ I 208; **64** *Gřänautä* XX w. (: pol. *Grzmieć*) NTPZ I 135; **133** *Přesiečnā* XX w. (: *przesieka*) NTPZ II 43; **49** *Drzewkwiesen* XX w. (: *drzewko*) NTPZ I 107; **147** *Przycggowo* XX w. (: n. os. *Przyczek*) NTPZ II 44; **34** *Bschooschtje* *Luk* XX w. (: *brzoza*) NTPZ I 72; **54** *Gřąduově gorkä* XX w. (: *grzęda*) NTPZ I 132; **57** *Gřäbuově* XX w. (: *grzyb*) NTPZ I 132; **68** *Koppschiewje* 1926 (: *koprzywa* 'pokrzywa') NTPZ I 196; **85** *Křäpjic* XX w. (: *krzypać* 'kaszcęć') NTPZ I 209; **94** *Křävė* XX w. (: *krzywe*) NTPZ I 209; **95** *Křiž* XX w. (: *krzyż*) NTPZ I 209; **113** *Parzlėna, Parzonka* XX w. (: *parzyć*) NTPZ II 12; **128** *Prszewank* 1837 (: *przyłęg*) NTPZ II 42; **132** *Bscherwjistka* XX w. (: *przerwać*) NTPZ II 43; **158** *Řějčká* XX w. (: *rzcza*) NTPZ II 59; **160** *Scheetschke* XX w. (: *rzcza*, wariant zapisu n. ter. 158 w innym miejscu) NTPZ II 59.

Nazwy miejscowości wymienione w p. 41, 147 i 71 w części zapisów wykazują zanikanie **r'/ř* na rzecz substytutów *ž/*š. Dwie pierwsze lokalizowane są w okolicach Kołobrzegu, trzecia natomiast — nad środkową Słupią. W nazwach terenowych, dla których dokumentacja źródłowa jest uboższa, zamiana **r'/ř* na substytuty *ž/*š wystąpiła w punktach: 161, 34, 68, 132, 160 — czyli na obszarze dawnych gwar słowińskich. Zmiana ta (z pominięciem elementu zwarcia *r*) pojawia się tutaj nie w zapisach gwarowych, lecz w przekazach niemieckich i może być wynikiem uproszczeń substytucyjnych.

Zwraca uwagę szerszy terytorialnie zasięg śladów afrykazyzacji w nazwach miejscowości mających zwykle poświadczenia starsze, sięgające średniowiecza, niż w przypadku nazw terenowych, poświadczonych głównie z przełomu XVIII i XIX wieku. W nazwach miejscowości afrykazyzacje *r' > ř* są na obszarze Pomorza Środkowego i Zachodniego bardzo rzadkie, czasami wątpliwe (np. w p. 79), lub prezentują polską wersję językową nazwy (np. p. 61). Wyjątkowo ślady afrykazyzacji w nazwach miejscowości pojawiają się w okolicach dolnej Parsęty (p. 147, 61, 41), ale brakuje ich w nazwach terenowych zawierających elementy słowińskie, które licznie występują od Szczecinka wzdłuż całego biegu tej rzeki po jej ujście do Bałtyku koło Kołobrzegu. Świadczy to o ograniczaniu fonetycznych wpływów polskich na Pomorzu Zachodnim do obszaru przylegającego do dawnych dialektów kaszubsko-słowińskich, podczas gdy na pograniczu językowym wzdłuż południowej granicy Pomorza Zachodniego wpływ ten poświadczony

został tylko w zapisach nazw miejscowości i nie wystąpił już w mniej licznych tutaj nazwach terenowych zawierających elementy słowiańskie.

Systemowo zmiana $r' > \check{r}$ objęła obszar dawnych gwar słowiańskich, kaszubskich oraz dalej na wschód gwary warmińsko-mazurskie, zob. DejnaA, mapa 13. Pojawia się ona wyspowo na Mazowszu, Śląsku i na południu Polski w dialektach sąsiadujących z gwarami czeskimi i słowackimi. Wymowa $\check{r}$ jest więc na obszarze naszego kraju archaizmem peryferyjnym, świadczącym o procesie palatalizacji $*r' > \check{r}$, ale z utrzymaniem części artykulacji sonantu. W stosunku do tej sytuacji utrzymanie r' jako r'/r bez jego afryktywizacji było na Pomorzu Zachodnim jeszcze bardziej zachowawcze, wynikające — moim zdaniem — z utrzymania silniejszej wymowy tego i innych sonantów, a w rezultacie związane było z szerzeniem się w tych dawnych gwarach słowiańskich wymowy nieakomodującej, tzn. takiej, w której przed samogłoskami przedniego rzędu tylko epizodycznie pojawiają się palatalne warianty spółgłosek i nie powstają tzw. transjenty łączące spółgłoskę z samogłoską rzędu przedniego, por. np. polską wymowę *kedy* vs. *k'edy*, *k'edy* itp. Częściowo mogło to wynikać także z oddziaływania języka i dialektów niemieckich, wypierających od średniowiecza gwary słowiańskie.

Wymowę akomodującą przechodzącą stopniowo w nieakomodującą obserwować możemy również w językach południowosłowiańskich, a zwłaszcza w zróżnicowanych pod tym względem gwarach bułgarskich i macedońskich. Dominuje tam w większości gwar zachodnich wymowa nieakomodująca, por. np. zachbułg. *per'o*, *svet* 'pióro', 'świat' vs. wschbułg. *per'o*, ale *sv'at* (z przegłosem $*\check{e} > a$ pod akcentem). Po twardej/welarnej spółgłosce p przed e nie pojawia się więc żaden transjent (w postaci j , $\acute{s}$ czy innej spółgłoski palatalnej) a samo p pozostaje twarde, zwłaszcza w dialektach zachodniobułgarskich. Jest to także efekt późniejszej ewolucji tych gwar w stosunku do stanu, jaki prezentują najstarsze, pochodzące z końca X i z XI w. n.e. zabytki staro-cerkiewno-słowiańskie.

Taki stan wynikał z wielu zjawisk fonetycznych. Najważniejszym z nich była wskazana wyżej tendencja do utrzymania, a nawet okresowego wzmocnienia (wyraźnego zwłaszcza w językach południowosłowiańskich) wymowy sonantów r , l , n , m , $w > *r$, $*l$, $*n$, $*m$, $*w$. Wzmocnione sonanty mogą nawet w gwarach bułgarskich przyjmować postać wariantów zgłoskotwórczych, np. k^b 'jff', k^b 'j'f' i in. 'krew' < $*kr\check{v}b$; s^b 'lz'a, s^b 'lz'a, s^b 'z'a 'łza' < $*slbza$ DumaS, mapy 12 i 77, zaś w wypadku l , w ulegać wokalizacji, np. $s^b\check{z}$ 'a (z kompensacyjnym wzdłużeniem jeru po zaniku l) oraz un 'uk 'wnuk' < $*v\check{b}nuk\check{b}$ DumaW, mapa 39, co częste zwłaszcza w gwarach zachodniobułgarskich i macedońskich.

W dawnych słowiańskich dialektach połabskich sonanty zgłoskotwórcze uległy rozłożeniu, a palatalne, w różnym stopniu, welaryzacji/stwardnieniu, co powszechne dla $*j'$, $*j > \acute{a}u$ (*máuz* 'ślimak' < $*m\acute{a}z\check{b}$, *váuk* 'wilk' < $*v\acute{a}'k\check{b}$) JI II 923, a wyjątkowe dla: $*j'$, $*j > ar$, też *or* (*parstin* 'pierścień' < $*p\acute{r}'st\check{e}n\check{b}$ GJPol. 49,

corně 'czarne' < *čŕnъjъ, *žornü* 'ziarno' < *žŕno, *gornāk* 'garnek' < *gŕnъkъ, *borz* 'szybciej' < *byže GJPol. 60 itp.)⁶. W dialektach połabskich nie zauważa się ich wtórnej sylabifikacji na nowe zgłoskotwórcze sonanty. Częsty jest tu jednak zachowany w ich sąsiedztwie dawny zredukowany wokalizm (i nie tylko w tych pozycjach, zob. niżej), por. np. zapis połab. *Blacha, Sladsa* (: *blāxǎ* < *blъxa 'pchła'⁷, *slāzǎ* < *slъza 'łza' GJPol. 51 — zapis przez *ds* sugeruje artykulację zwarto-szczelinową *ʒ). Zjawisko to występowało w dialektach połabskich nawet częściej, niż w językach południowosłowiańskich, por. np. połab. *Stammilē* (*stamile* < *ščъmelē 'trzmiele'⁸), połab. *Cara, Karoi* (< *kry 'krew' GJPol. 76, 51 — tu ze wstawnym, skendarnym jerem przed *r*)⁹, połab. *Trōwa, Trowa* (= *drāvǎ* < *drъva 'drwa' GJPol 50) — bez wtórnej sylabifikacji dawnego *rъ w otoczeniu konsonantycznym w odróżnieniu od bułg. gw. *dъrvo*, też *dŕ'ъvo*, *dъ'ŕvo* 'drzewo, drwa' DumaS, mapa 35 — z wtórną sylabifikacją tego połączenia. Zatem w odróżnieniu np. od gwar bułgarskich, brak w połabszczyźnie wtórnej sylabifikacji *lъ, *rъ > l'ъ/ r'ъ i l'ъ/ r'ъ z ruchomą samogłoską jerową lub też innych wariantów takiego usilnienia *l, r* > l'/ r'. Stopień usilnienia sonantów w dawnych gwarach pomorskich i połabskich był zróżnicowany, ale wyraźnie mniejszy niż w dialektach południowosłowiańskich.

Wymowa nieakomodująca spowalnia lub niweluje szerzenie się przegłosów samogłosek przednich w odpowiednie tylne, por. przegłos dawnego *ēT > 'aT w dawnych słowiańskich gwarach pomorskich, osłabiający się w kierunku zachodnim, poczynając od pogranicza polsko-kaszubskiego zob. JPPZ, mapa 9 (np. z przegłosem *Baldestruge* 1409 < *Bēla Struga p. 12, ale *Quesdow* 1509 < *Gvžzdov- : *gwiazda* p. 21, bez przegłosu). Powoduje też (szerszy niż przy przegłosie *ēT) zakres braku przegłosu *eT > 'oT, np. *Jesorcke* 1569 < *jezerъko JPPZ, mapa 15, p. 6, ale *Petervitz* 1263 < *Petrovičē : pol. *Piotr* — bez przegłosu itp. (por. Duma, 2019). Na terenie wschodniego Holsztynu odnotowano nazwę terenową *Breesen* 1856 (: pol. *brzoza*), też bez przegłosu *eT (por. Schmitz, 2010, s. 21). Przegłos *ēT jest jednak dobrze poświadczony w dialektach połabskich, por. *Niwa Lgoti* GJPol 60 (*novoje lēto 'nowy rok/lato'), *priz mōr* 'bez miary' GJPol 164, ale brak przegłosu *eT, np. *Brésa* (*brezǎ* 'brzoza') GJPol 43.

⁶ W oryginalnych przekazach palatalność spółgłoski przed *j' zaznaczona jest niekonsekwentnie, np. *Pōrstin, Parstīn, Parstīn* 'pieńsień'; *tžōrne, zohrne* 'czarny', ale *Tschiuŕna* 'czarna', *Sgōrnī, Sjōrnī, Siurnū* 'ziarno' GJPol. 60. Jako paralelę wskazać można większy zakres depalatalizacji *j' niż *j' w niektórych wyrazach w gwarach bułgarskich.

⁷ Por. w gwarach bułgarskich i macedońskich kontynuanty *blъxa 'pchła' DumaS mapa 68.

⁸ W języku polskim w wtórnym *trz-*, zob. Boryś 650.

⁹ W hiperstarannej wymowie polskiej również może pojawić się przed sonantem zredukowane wstawne *e*, np. *d^oroga, ś^orotki* 'droga', 'środky'.

Usilniona wymowa sonantów prowadzi zwykle do zaniku wariantów palatalnych przed samogłoskami przednimi. Powodowała też często twardnienie samych sonantów, zwłaszcza *l'* (rzadziej *r'*), co na Pomorzu (i nie tylko) doprowadziło np. do mieszania kontynuantów **l̥* i **l'* w *ol/ou* oraz ujednoczenia kontynuantów **telt* i **tolt*, zob. DejnaD 88–89, gdzie inna interpretacja zjawiska. Widać to wyraźnie w gwarach bułgarskich, gdzie usilnione palatalne **l'* wykazuje tendencję do szybszego ujednoczenia się z formą niepalatalną, bowiem areał gwar objętych stwardnieniem *želt* do *žblt* i inne warianty, np. *žl̥'t*, *žolt* < **žl'tb* 'zółty' jest o wiele większy niż przy stwardnieniu *č'eren*, *čern* na *čbrn* i inne, np. *čr'bn*, *c'bn* < **č'nb* 'czarny' (por. DumaS 31–32, mapa 17 i 20). W Bułgarii w kierunku zachodnim w wyniku wzmocnienia sonantu wycofuje się barwa *el* na rzecz *ɛl* i pojawiają się formy z **l̥* oraz inne. Ponadto silna artykulacja *ɛl* w jednosylabowym wyrazie *žblt* w gwarach wschodniobułgarskich osłabia się, czasami w tym samym punkcie do *el* w trzysylabowym wyrazie *želtica* 'złota moneta' (DumaS 31–32)¹⁰.

W gwarach zachodniomacedońskich obocznie do zgłoskotwórczych form *z l̥* występuje też *ol*¹¹, co przypomina podobne rozłożenie **l̥/l' > ol/ou* w gwarach pomorskich (por. JPPZ 34–8 i mapa 2), a także w grupie języków wschodniosłowiańskich, gdzie palatalny zgłoskotwórczy sonant **l'* również ulega depalatalizacji do **l̥* (por. ros. *волк* < **vl'kb* 'wilk'). Z kolei silniejsza wymowa sonantu *r* w *č'eren* prowokuje w kierunku zachodnim w gwarach bułgarskich i macedońskich zanikanie palatalności *č'*: *č'eren*, zanikanie wstawnego wokalizmu: *čern*, zmianę jego barwy: *čbrn*, *č'brbn*, pojawienie się form z usilnionym lub zgłoskotwórczym sonantem: *č'brn*, *č'bn* czy wreszcie powoduje zmianę *č > c*: *črn* 'czarny'. W świetle tych zmian związek między silniejszą wymową sonantów a szerzeniem się wymowy nieakomodacyjnej wydaje się wyraźny. Dla wymarłych słowiańskich dialektów pomorskich zjawisko usilnienia sonantów nie jest, niestety, tak wyraziste i mocne, by można na nie wskazywać bezpośrednio na podstawie dokładnych zapisów fonetycznych.

Ponieważ tendencje do wzmocnienia i osłabiania artykulacji sonantów ze względu na ich intensywność i długotrwałość były w językach słowiańskich różnicowane, również skłonności do szerzenia się wymowy akomodującej i nieakomodującej oraz tendencje do palatalizacji/depalatalizacji były w historii dialektów słowiańskich różne.

¹⁰ W trzysylabowym wyrazie energia wymowy koncentruje się bowiem wokół akcentowanej samogłoski *i* a nie wokół sekwencji *'el/ɛl* w wyrazie jednosylabowym.

¹¹ W gwarach rodopskich *ól* pochodzi z akcentowanego *ɛl*. Natomiast w gwarach zachodniomacedońskich związane może być ze specyfiką artykulacji usilnionego sonantu, pierwotnego lub wtórnego *l̥, l̥'*, który w różnych pozycjach rozkłada się lub wokalizuje do *o*, por. w gwarach pn.-zach. bułg. *ložica* < **l̥žica* < **l̥žica* 'łyżka' DumaW, s. 19, mapa 12, gdzie barwa *lo-* nie jest związana geograficznie z zakresami wokalizacji jeru mocnego **ɛ̃ > o* oraz sch. *dāo* < **dal̥* 'dał' JI II 990, ze zmianą *-lb > *-l̥/*-l̥' > -o*.

Kompleks paralelnych zachodniopomorskich i południowosłowiańskich zjawisk fonetycznych uzupełnić można typowym dla Pomorza zjawiskiem braku metatezy *tärt (typu kasz. *karva* 'krowa' SEK III 20–21), co wynikało zapewne ze wzmocnienia artykulacji sonantu $r > r$, który, podobnie jak samogłoska, łatwo łączy się ze spółgłoskami lub obudowuje się zredukowanym wokalizmem. Osłabiając się sonant może również powodować nie tylko zanikanie towarzyszącego mu wokalizmu, lecz też przyczyniać się do wystąpienia wzdłużenia kompensacyjnego samogłoski sąsiadującej: *tärt > **tär^(a)t* > *tārt (bez metatezy, ale ze wzdłużeniem kompensacyjnym) — podobnie jak w językach południowosłowiańskich, gdzie metateza ze wzdłużeniem jest dziś powszechna: *tärt > **tär^(a)t* > *trāt > *trāt* (np. bułg. *krava* z metatezą i wzdłużeniem, niezależnie od intonacji¹²). Na gruncie dialektów lechickich nie można wykluczyć powstania przejściowo niepełnego pełnogłosu **tor^ot*, zob. DejnaD 66, 89–90. Barwa *o* zapisana tu w górnej frakcji jest jednak wątpliwa (zob. przyp. 12) i nawiązuje do pełnogłosowych form wschodniosłowiańskich, w których *ъ po nierównomiernej metatezie (*korъva) wokalizował się do *o* — *kor'ova* 'krowa', a także nawiązuje do rezultatów polskiej metatezy bez wzdłużenia (z redukcją i zanikiem pierwszej samogłoski niepełnego pełnogłosu *kъrova)¹³. Wydaje się, że zredukowana samogłoska była raczej podobna do wymowy, jaka w niektórych gwarach bułgarskich towarzyszy zgłoskotwórczym sonantom, w których zredukowany wokalizm pojawia się, mniej lub bardziej symetrycznie wokół akcentowanego zgłoskotwórczego *ъ'ъ^b*, *ъ'ъ^b* (typ *kъ'ъ^bt* 'kret', *kъ'ъ^bf* 'krew').

Brak takiego wzdłużenia przy metatezie *tert, *tolt (*telt) w dialektach kaszubskich i pomorskich (też polskich) wynika z mniejszej sonorności (stopnia otwarcia) półotwartych **r'*, *l, (też przed stwardnieniem **l'*) powstałych w wyniku metatezy w stosunku do welarnego, bardziej otwartego *r* w *tort. Miały one

¹² Zob. J. Duma (1996, s. 111–118). Udział intonacji akutowej przy wzmacnianiu drugiej samogłoski w śródgłosie nie jest zauważalny, por. z intonacją akutową nieprzestawione kasz. *karva*, przedstawione sch. *kräva* i ros. z pełnogłosem *kor'ova* z pie. **korH-uo-* por. Boryś 262. Większy wpływ intonacji akutowej (rosnącej) widać w grupach nagłosowych: *radlo*, lit. *árklas* 'socha' < pie. **h₂erh₃-tl-* (z intonacją akutową po zaniku laryngalnej przed spółgłoską i ze wzdłużeniem *ǎ > *ā*) oraz *orać* < *h₂erh₃-eh₂-tej, gdzie brak wzdłużenia (intonacja cyrkumfleksowa) wynika z zaniku laryngalnej przed samogłoską, co skutkuje brakiem wzdłużenia *ǎ > *o*, por. Smoczyński 22, zob. więcej GHJP 124. W zabytkach starobułgarskich z XI–XII wieku formy pełnogłosowe są jednak wyjątkowe, np. *zolto* PsSin 89b10 < *zolto Boryś 741 : pie. **ǵ^helh₃-* 'zielenić się, żółknąć' Smoczyński 776 (z intonacją cyrkumfleksową, por. ros. *z oloto*, sch. *zlāto*), zaś w gwarach połabskich *Parred* (= *pared* < *perdъ 'przed' „z sekundnym *ъ* po *p*” — według K. Polańskiego z intonacją cyrkumfleksową, por. ros. *n'eped* 'przed') GJPol 85 (podwojenie *r* w zapisie połabskim po samogłosce krótkiej). Wzdłużenie pod intonacją nowoakutową w pol. *król*, *króla*, na co wskazuje ros. *kor'olъ*, por. jednak sch. *krālj*, powoduje w jęz. polskim tylko wzdłużenie *o > *ō, zob. Boryś 262.

¹³ Formy podobne powodowały wokalizację jeru, np. w przyimku *ъъ, por. *we głowach* jak *we wsi*, *we mgle*.

bowiem w wypadku **r'*, **l'* nowo utworzoną koartykulację palatalną i tym samym nie tworzyły tak otwartego/wokalnego wariantu, jak niepalatalne *r* w grupie **tort*, por. kasz. *kar'va* 'łąka, pastwisko dla krów' Sychta II 142, ale *vř'ecěno* 'rodzaj dawnego zawiasu drewnianego' Sychta VI 110, pol. *wrzeciono* Boryś 711 < **verteno*. Od wyjściowej formy prasłowiańskiej bez metatezy **tert* w procesie zamiany miejsca samogłoski powstawały efemeryczne formy przejściowe **ter't'/*ter'bt* zapewne z niewielkim wzmocnieniem artykulacji **r' > *r'*, co — przy osłabieniu sonantu — nie prowadziło do kompensacyjnego wydłużenia samogłoski ani do powstania równomiernego pełnogłosu typu wschodniosłowiańskiego, jak np. w ros. *веретен* 'o'wrzeciono'. Brak metatezy **tolt* (ale bez wydłużenia) wystąpił w n. m. *Koldrąb* (*Coldramb* 1326 NMP V 68) oraz (z uproszczeniem) w n. m. *Kodrąb* NMP V 40 : n. os. **Koldrąb* : ap. **koldrąbь* 'ten, który rąbie kłody drzewa' (por. Duma, 2012), ponieważ wzmocnienie **tolt > *tołt* było mniej sonorne/wokaliczne/otwarte niż wzmocnienie **tort > *tořt*, w którym kompensacja nastąpiła: **tōřt > tart*.

Zarysowany na mapie areal zmian **r' > ř* (a także afryktywizacji **t', *d' > ć, ź*) dotyka zatem wielu zagadnień z zakresu fonetyki, fonologii a nawet typologii języków i dialektów słowiańskich. Pozwala to, jeśli chodzi o charakterystykę gwar zachodniopomorskich i dawnych słowiańskich gwar Meklemburgii i Połabia, stwierdzić dawną tendencję do ich fonetycznej ewolucji w kierunku wymowy nieakomodacyjnej; należy dodać — ewolucji przerwanej przez procesy germanizacji. Ograniczała ona frekwencję i liczbę spółgłoskowych fonemów palatalnych. Wiąże się z tym zarówno skłonność do ograniczania przegłosu pralechickiego, jak i tendencja do utrzymywania dawnej struktury sylaby o nasilającym się wokalizmie/sonorności w nagłosie (typ FESV- typu *stru-ga*) oraz dążenie do utrzymywania starego zredukowanego wokalizmu głównie w skomplikowanych grupach spółgłoskowych, por. np. nazwę miejscowości *Pasewalk* w najstarszym zapisie n. m.: *Posduwlc* 1029 < **pъzdi-+*vľ'kь* (por. pol. *bździć* 'puszczać wiatry, *pedere*' Boryś 50 i *wilk*)¹⁴ oraz połabskie *Blacha, Plācha, Plauchwoy* (= *blāxā, blāxvāj* — według transkrypcji K. Polańskiego — < **blъxa, *blъxy* 'pchła, pchły') GJPol 51. Zakres takich wokalizacji jest tu nawet większy niż w dialektach wschodnio-bułgarskich, por. połab. *dānū* < **dъno* 'dno' i wsch. bułg. *d'ъno* 'ts.', ale połab. *sāpācē komār* 'sypialnia' < **sъpētjъbь* GJPol. 146, por. pol. *śpiący*, dosłownie 'komora, pokój do spania' i bułg. *nasp'ax se* 'wyspałem się' (aoryst).

Powyższe spostrzeżenia pozwalają stwierdzić istnienie w przeszłości dwóch dużych pasów dialektów lechickich: zachodniego o tendencji do wymowy nieakomodującej (dawne słowiańskie gwary połabskie i częściowo pomorskie)

¹⁴ Nazwa prześmiewcza, por. *Goniwilk, Grzebowilk, Oszczywilk* itp., oznaczająca miejsca leżące na uboczu, przy lasach, zob. też (Białecki, Chłudziński, 2018, s. 117–118).

i wschodniego rozwijającego wymowę akomodującą (gwary polskie). Terenem, gdzie mieszały się różne cechy pomorskie i polskie, byłby obszar gwar kaszubsko-słowińskich, zachowujący częściowo różne archaizmy i rozwijający własne innowacje oraz zmiany fonetyczne.

Powyższe spostrzeżenia, z powodu zaniku dawnych słowiańskich dialektów na obszarze Pomorza Zachodniego i dalej na obszarze północnych Niemiec, nie mogą być współcześnie zweryfikowane. Zawsze jednak pozostaje możliwość zestawiania rekonstruowanego materiału zachodniopomorskiego ze stanem panującym w innych językach i dialektach słowiańskich¹⁵.

SKRÓTY

bułg. — bułgarski
E — spółgłoska zwarta, też zwarto-szczelinowa
F — spółgłoska szczelinowa
gw. — gwarowy
kasz. — kaszubski
lit. — litewski
n. m. — nazwa miejscowości
n. os. — nazwa osobowa
n. ter. — nazwa terenowa
pie. — praindoeuropejski
pol. — polski
połab. — połabski
ros. — rosyjski
S — spółgłoska półotwarta, sonant
sch. — serbsko-chorwacki
wschbułg. — wschodniobułgarski
zachbułg. — zachodniobułgarski

LITERATURA

- Białecki, T. i Chludziński, A. (2018). *Słowiańskie nazwy geograficzne w Niemczech* [Slavic Geographic Names in Germany] (cz. Ia). Szczecin–Pruszcz Gdański: Wydawnictwo Jasne.
- Boryś = Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [Etymological Dictionary of the Polish Language]. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- DejnaA = Dejna, K. (1981). *Atlas polskich innowacji dialektalnych* [Atlas of Polish Dialectal Innovations]. Warszawa–Łódź: PWN.
- DejnaD = Dejna, K. (1973). *Dialekty polskie* [Polish Dialects]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

---

¹⁵ Anonimowym Recenzentem bardzo dziękuję za wszelkie uwagi dotyczące omawianego zagadnienia.

- Długosz-Kurczabowa, K. i Dubisz, S. (2006). *Gramatyka historyczna języka polskiego* [Historical Grammar of the Polish Language]. Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Duma, J. (1996). Różnice i podobieństwa zachodzące między metatezą *tärt, *tält itp. a zjawiskami sylabifikacji/desylabifikacji sonantów *r*, *l* [Differences and similarities between the metathesis *tärt, *tält etc. and the phenomena of syllabification / desyllabification of *r*, *l* sonants]. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Studia Slavica*, 1, 111–118.
- Duma, J. (2012). Archaizmy w rozwoju zachodniopomorskich sonantów na tle gwar kaszubskich i innych języków słowiańskich (Uwagi o różnych przyczynach braku metatezy w nazwie miejscowości *Koldrąb* i pomorskich nazwach typu *Karwia*, *Starogard*) [Archaisms in the evolution of West Pomeranian sonants against the Kashubian dialects and other Slavic languages (Notes on various reasons for the lack of metathesis in the name of *Koldrąb* and Pomeranian names such as *Karwia*, *Starogard*)]. *Slawistyka*, 12, 15–21.
- Duma, J. (2019). Rozwój nieprzegłoszonego *ɛT w nazwach miejscowości i nazwach terenowych Pomorza Zachodniego a ewolucja *ɛT w językach i dialektach lechickich oraz w dolnołużyckim [The development of unablauted *ɛT in locality names and topographic names in Western Pomerania (Poland) and the evolution of *ɛT in Lechitic languages and dialects and in Lower Sorbian]. *Prace Językoznawcze*, 21(2), 35–45.
- Duma, J. (2022). Afryktywizacja **t'*, **d'* > *ć, *ź' na Pomorzu Zachodnim w świetle nazw miejscowych i terenowych [Affricatization **t'*, **d'* > *ć, *ź' in Western Pomerania in the light of place and field names]. *Prace Językoznawcze* (w druku).
- DumaS = Duma, J. (1990). *Rozwój sonantów zgłoskotwórczych w gwarach południowo-wschodniej Słowiańszczyzny* [Development of Syllable-Forming Sonants in the Dialects of the South-Eastern Slavic Area]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- DumaW = Duma, J. (1979). *Wokalizacja jerów słabych w rdzennej sylabie nagłosowej w południowo-wschodniej Słowiańszczyźnie* [Vocalization of Weak Yers in the Root Onset Syllable in the South-Eastern Slavic Area]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- GHJP = Klemensiewicz, Z., Lehr-Splawiński, T. i Urbańczyk, S. (red.) (1981). *Gramatyka historyczna języka polskiego* [Historical Grammar of the Polish Language]. Warszawa: PWN.
- GJPol = Polański, K. (2010). *Gramatyka języka polabskiego* [A Grammar of the Polabian Language]. <https://sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/18899>.
- Jeżowa, M. (1962). *Dawne słowiańskie dialekty Meklemburgii*. Cz. I: Fonetyka [Slavic Dialects of Mecklenburg. Part I: Phonetics]. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Jl = Sławski, F. (1988). *Języki słowiańskie* [Slavic languages]. W: L. Bednarczuk (red.), *Języki indoeuropejskie* [Indo-European Languages] (t. II, s. 907–1005). Warszawa: PWN.
- NMP = Rymut, K. i in. (red.) (1996–). *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany* [Place Names of Poland. History. Origin. Changes] (t. I–). Kraków: IJP PAN.
- NTPZ = Rzetelska-Feleszko, E. i Duma, J. (2008–2013). *Nazwy terenowe Pomorza Zachodniego zawierające elementy słowiańskie* [Field Names of Western Pomerania Including the Slavic Elements] (t. I–II). Warszawa: SOW.
- PomSz = Rzetelska-Feleszko, E. i Duma, J. (1991). *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego* [Old Slavic Place Names of Pomorze Szczecińskie Region]. Warszawa: SOW.
- PsSin = Severánov, S. (1922). *Sinajskaa Psaltir', glagolitičeskij pamâtnik XI veka*. Petrograd.
- Schmitz, A. (2010). *Flurnamen slawischer und slawisch-deutscher Herkunft im östlichen Holstein*. W: *Onomastische Studien zu slawischen Flur- und Siedlungsnamen, Studien zur Siedlungsgeschichte und Archäologie der Ostseegebiete* (t. 9). Neumünster: Wachholtz Verlag.
- SEK = Boryś, W. i Popowska-Taborska, H. (1994–2006). *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* [Etymological Dictionary of the Kashubian Language] (t. I–V). Warszawa: SOW.
- SlovG = Lorentz, F. (1903). *Slovinzische Grammatik*. Sankt Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

- SlovW = Lorentz, F. (1908). *Slovinzisches Wörterbuch* (t. 1). St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- Smoczyński = Smoczyński, W. (2007). *Słownik etymologiczny języka litewskiego* [Etymological Dictionary of the Lithuanian Language]. Wilno: Wydawnictwo Uniwersytetu Wileńskiego.
- SSNO = *Słownik staropolskich nazw osobowych* [Dictionary of Old Polish Personal Names] (1984–1987) (t. I–VI: red. W Taszycki; t. VII: pod kier. M. Malec). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sychta = Sychta, B. (1967–1976). *Słownik gwar kaszubskich* [Dictionary of Kashubian Dialects] (t. I–VII). Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

SUMMARY

AFFRICATIZATION OF THE PALATAL *r' IN TOPONYMY OF WEST POMERANIA

In the records of the old Slavic place and field names of West Pomerania, we can observe the affricatization *r' > ř, rz etc. in the areas adjacent to the Kashubian-Slavic dialects east of the Słupia River and, rarely, along the south-eastern border of Pomerania. Affricatization of *r' did not take place in the territory of German Vorpommern, Mecklenburg or in the old Slavic dialects of Polabia. This proves the former differentiation of the Lechitic dialects into Western ones, without the accommodation *r' (and also partially without changes *t', *d' before the vowels of the front order) and the Eastern ones, characterized by affricatization *r' > ř, rz, š/ž (and *t' > ć, *d' > j). The lack of accommodation was caused by the tendency to maintain a stronger pronunciation of sonorants. The result was a partial hardening of the consonant system, limitation of the pre-Lechic mutation (proto-Lechitic metaphony), the preservation without metathesis of the group *iärt (*karva* 'cow' type), the merging of continuants *j' and *j > ol (*volk* 'wolf' type), the vocalization of old weak yers (in initial syllables) in the Polabian dialect (*blāxǎ* 'flea' type). Numerous parallels with modern Bulgarian and Macedonian dialects have been found.

Keywords: affricatization of *r', strong pronunciation of sonants, non-accomodating pronunciation, toponymy, Western and Eastern Lechitic dialects, typology of Slavic dialects